

„Jelöletlen tömegsírok”

Magyarellenes jugoszláv atrocitások a Délvidéken, 1944

A szovjet hadsereg és Tito partizánjai 1944 októberében visszafoglalták a mai Vajdaság területének nagy részét. Malinovszkij marsall csapatai hamar áttörték a 3. Magyar Hadsereg arcvonalát, és a 2. Ukrán Front balszárnya október 8-án már Szegedet fenyegette.

Katonai közigazgatás

1944. október 2-án a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottsága szerint a hatalmat a Vajdaságban is a népfelzabáló bizottságoknak kell gyakorolni. Legfontosabb feladataik közé tartozott, hogy vegyék saját kezelésbe az állami tulajdonban lévő gyárakat, a megszállókkal együttműködők vagyonát, és a leghatározottabban lépjenek fel az „ötödik hadoszlop” ellen – ezen a svábokat és a magyarokat értették –, akik „megsemmisítették, kirabolták és durván bántalmazták népünket”.

A magyarkanizsai városháza pincéjének cellái, ahol a megvádolt magyarokat őrizték



1944. október 25-én Josip Broz Tito aláírta azt a rendeletet, amelyvel katonai közigazgatást vezetett be. Erre azért volt szükség, hogy nemzeti alapon kétségtelessé tegye a terület hovatartozását. Tito szerint: „Azok a rendkívüli körülmények, amelyek között e területek a megszállás idején éltek, valamint annak szükségessége, hogy minél gyorsabban és teljesebben hárítsunk el minden olyan szerencsétlenséget, amelyet a megszállók és az idetelepített idegen elemek okoztak népünknek, valamint a gazdaság teljes mobilizálása a népfelzabáló háború minél sikeresebb folytatása érdekében megköveteli, hogy kezdetben minden hatalom a hadsereg kezében legyen.” Az „idetelepített elemeken” a helyi németeket és a magyarokat értették, a cél tulajdonképpen – ahogyan Ivan Rukovina vezérőrnagy, a katonai közigazgatás parancsnoka fogalmazott – „a terület délszláv jellegének megőrzése” volt.

Nikola Petrović, a JKP Tartományi Bizottságának tagja a Vajdasági Népfelzabáló Egységfront lapjában, a Slobodna Vojvodinában „történelmi határozatnak” nevezte a katonai közigazgatás bevezetését. „A német és a magyar hódító hordákat ugyan szétvertük, illetve nyugat felé vetettük, de az általuk széthintett mérges gyomot még nem irtottuk ki gyökeresen. [...] Az idegen elemek tíz- és százazrei – akiket azokra a területekre telepítettek, ahol elődeink irtották ki az erdőket, csapolták le a mocsarakat, megteremtve a civilizált éllethez szükséges feltételeket – még mindig lövöldöznek a sötétből harcosainkra s az orosz katonákra, és mindent megtesznek, hogy megakadályozzák a helyzet normalizálódását, arra készülve, hogy ebben a számunkra

nehéz helyzetben a kellő pillanatban ismét a hátunkba döfjék a kést. [...] A nép érzi, hogy szükség volt erre a határozott lépésre, s hogy szükség van olyan energikus lépésekre, amelyek biztosítják a Bánát, a Bácska és Baranya jugoszláv jellegét” – írta.

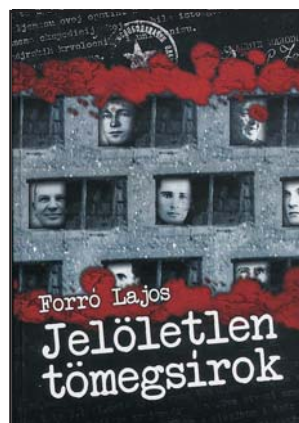
A jugoszláv katonai közigazgatás szigorú katonai kontroll alatt engedélyezte a néphatalmi szervek működését, és sürgette a népi őrségek felállítását. Megtiltotta viszont a kisebbségeknek a népi bizottságok megalakítását. A magyaroknak és a németeknek tilos volt az utazás és az anyanyelvhasználat. Sőt kirívó esetek is előfordultak. A kényszermunkára kirendelt óbecsei magyaroknak és németeknek a könnyebb ellenőrizhetőség végett a jobb karjukon fehér karszalagot kellett viselniük.

A megtorló intézkedések egyik oka a bizalmatlanság volt. Az újvidéki Magyar Szó 1990 nyarán Közös íróasztalunk című rovatában írta le Juhász Géza újvidéki főiskolai tanár, író azt a levelet, amelyben elmesélte, hogy egy alkalommal magyarországi antifasiszta harcosok küldöttsége járt náluk, s ő a tolmács szerepét töltötte be a jugoszláv és a magyar küldöttség között. A jugoszláv küldöttség egyik tagja ekkor elmesélte a magyar küldöttség egyik tagjának, hogy a megtorlást megelőzően egy szerb delegáció kereste fel a főparancsnokot és kérte, hagyja jóvá, hogy a magyarokat megbüntessék az 1942-es események* miatt, és ekkor Tito rábólintott a magyarirtásra.

Ártatlan áldozatok

Az itt élő magyarság legnagyobb részét – polgári lakosság lévén – semmilyen háborús bűn nem terhelte. Az itt maradásért azonban a bácskai magyaroknak súlyos árat kellett fizetniük 1944 október–november–decemberében. Halálos ítéletnek számított, ha

* Értsd: a magyar hatóságok újvidéki vérengzései miatt. Vö. erre a História 2010. évi 1–2. számát! (A szerk.)



Forró Lajos 2007-ben kiadott könyvének címlapja

valakiről ezekben a napokban kiderült, hogy a magyar éra alatt közhivatalt viselt, levanteoktató volt, tagja volt a nyilaskeresztes pártnak (függetlenül attól, hogy az illető bűnös volt vagy sem), magyar katonaként szolgált, vagy lelkesen fogadta az 1941-ben bevonuló magyar honvédeket. De sokan estek áldozatul szerb polgártársaik személyes bosszújának is. Talán kirívó, de semmiképpen nem egyedül példaként említhetjük meg annak a helyi magyarnak az esetét, aki azért került rá a háborús bűnösök listájára, mert nem adta meg szerb falubelijének a kölcsön után járó kamatot.

A háborús bűnököt vizsgáló bizottság szinte minden délvidéki településen gyűjtötte a feljelentéseket, ami alapján háborús bűnössé vagy népelenségé nyilvánítottak helyi lakosokat. Ezek a feljelentések sokszor minden alap nélkül íródtak. Martonoson (kis falu Észak-Bácskában – ma Szer-

bia) például 1944. december 6. és 1945. november 5. között, a lakosság részéről összesen 843 feljelentés érkezett a háborús bűnököt vizsgáló bizottsághoz.

A feljelentettek között számos olyan martonosi is található, akit 1944. november 21-én kivégeztek. Az iratok valóságtartalma ennek tükrében erősen megkérdőjelezhető, hiszen az ítélet megelőzte a feljelentést. Tragikus ironiára adhat okot, hogy 1944. december 10-én egy helyi rendőr esetében a feljelentéshez mellékeltek, hogy ügyét a szabadkai katonai bíróság elé utalják további intézkedésre. A nevezett rendőrt azonban már 19 napja kivégezték. Mivel az említett iratok a kivégzések után íródtak, elképzelhető, hogy bizonyos személyek ellen csupán azért történik feljelentés, hogy a már elkövetett gyilkosságokat megindokolják.

A megtorlások néhol hatalmas méretet öltöttek. Tévhit az, hogy az

1944/45-ös magyarirtás az 1942-es „hideg napok”-ra adott válasz, bosszú volt. Ma már tudjuk, hogy egy előre eltervezett akció volt – az OZNA (Népvédelmi Osztály) részvételével –, amely akkor is megtörténik, ha nincsenek az 1942-es események. Kétségtelen, hogy a gyűlölet fokozására alkalmas lehetett, és sok helyen motiváló tényezője volt a brutalitásnak, hiszen az összegyűjtött embereket több helyütt – gyakran a helyi szerb lakosság néhány tagjának részvételével – előtte heteken át kínozták. A papokat válogatott kínzásokban részesítették. Néhol beteges hajlamról tanúskodnak a tettek: Kanizsán a tömeges csonkítások, Zomborban a foglyok parázsos futtatása.

A megtorlás leállítás

Az ügynevezett mentő rendeletet Ivan Rukovina vezérőrnagy 1944. december 1-jén adta ki. Idézet a rendeletből:

Id. Forró Lajos visszaemlékezése (Kanizsa, 1993)

„A magyarok jövetelére nem nagyon emlékszem, hiszen akkor még csak 10 éves voltam. Annyit tudok, hogy a martonosi szerbek közül a magyarok senkit nem öltek meg. A magyar nemzeti ünnepeken nagy ünnepségek voltak, én is szavaltam a Nemzeti dalt valamelyik év március 15-én. Talán ezért kellett apámnak kínok között meghalni 1944-ben.

Amikor az oroszok elfoglalták Martonost, a helyi szerbek elkezdtek a szervezkedést. Valamiféle lista alapján szedték [össze] az embereket. Gonoszgaikat azzal kezdték, hogy megölték a levanteoktatót, feleségét megerőszakolták. Az embereket a városháza pincéjébe gyűjtötték be, szám szerint 24-et. Ott bent aztán brutálisan verték és kínozták őket. Édesapámat egy éjszaka hívták ki és vitték el otthonról. Állítólag Bakalić Mojo nevű helyi szerb vitette be valami személyes ügy alapján. Ezt Karapančić Jasotól tudtuk meg. Édesapám testvére egy éjszaka elment Bakalićhoz és megkérdezte, miért vádolta meg az öccsét. A szerb ezt nagyon tagadta. Másnap Bakalić félelmében közölte a többi szerbvel, hogy tovább nem vádolja Forró, engedjék ki. Nem engedték ki, de tovább nem kínozták. A helyi jobb érzésű szerbektől édesanyám megtudta, hogy mikor akarják kivégezni az embereket. Az utolsó nap találkoztam apámmal a zárda udvarán, ahol fát hordattak vele. Kértem, hogy szökjön el, de ekkor felhajtotta ingét, megmutatta rohamkéssel megszuirt, elüszkösödött oldalát. Azt mondta, hogy nem bír elszökni. Azért szúrták meg, mert amikor verték, nem sírt és nem könyörgött. Azt is megtudtuk, hogy Werner Mihály apátplébános is szörnyű kínokat élt át. Kínzóli le-

vágták hímveszőjét. Werner német származású ember volt, aki magyarnak tartotta magát. Ő a prédikációi miatt halt meg, ugyanis amikor a magyarok bejöttek, hálát adott az Úrnak, hogy vége a »bocskorosok« uralmának. Tudomásom szerint a többieket is szörnyen megkínozták. Később az is kiszivárgott, Werner Mihály az utolsó éjszakán meggyöntatta és feloldozta bűneiktől társait. Egy hideg november végi éjszakán édesapámat sorstársaival együtt egy jeltelen tömegsírba géppuskázták. Azokban a napokban egy álhírt is elterjesztettek a tömeggyilkosok; mégpedig azt, hogy apám a Tiszát átúszva megszökött Magyarországra. Itt-ott látni vélték Szeged környékén. Anyám önmagát nem kímélve egy éjszaka nagyapám testvére segítségével a Tiszán átúszott Magyarországra. Hetekig hiába kereste férjét, senki nem tudott róla. A megbeszélten napon apám testvére várta a határon, így szerencsésen visszaérkezett. Az igazságra akkor döbrentek rá, amikor édesapám kabátját meglátták az egyik gyilkoson. Ekkor már nem volt kétséges, hogy apám meghalt.

Sokan a szerbek közül azt állították, hogy nem voltak ott. Mint például Krstin Vljako. Ez nem igaz, rajtam is végigvert puskatussal az utcán.

A tömegsírt a múlt év végéig nem sikerült megtalálnom, pedig sokat kutattam utána. Tavaly árulta el nekem egy helybéli szerb a pontos helyet. (Ő egyébként nem vett részt a gyilkolásokban.)

Szeretném, ha édesapámat tisztességesen el tudnám temetni és néha egy szál virágot helyezhetnék a sírjára.”



Jelöletlen tömegsír feltételezett helye Martonos határában

Forrás: Forró Lajos: Jelöletlen tömegsírok. Hálózat a Szabad Információért Alapítvány, Szeged, 2007. 96–97.

„A magyarokkal és a németekkel szemben egész sor helységben és faluban szabálytalanságok történtek, amelyek mocskolják a katonai szerveinket és ártanak népünknek és országunknak.

Hogy a jövőben a magyarok és a németek az egész katonai közigazgatás területén egységes és igazságos eljárásban részesüljenek, elrendelem a következőket:

1. Az AVNOJ [Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács] II. ülése értelmében a kisebbségek egyenrangú jugoszláv állampolgárnak számítanak, ez a magyarokra is vonatkozik, akik minden jogukban és kötelességükben kiegyenlítődnek hazánk többi lakosával. Ez alól csak azok a magyarok képeznek kivételt, akik mint háborús bűnösök, közvetlenül belekeveredtek a magyar fasiszták által a mi népünk ellen elkövetett bűncselekményekbe. Az ilyen magyarokat át kell adni a katonai bíróságoknak, s azok az érvényben lévő rendeletek alapján járnak el. Ebből következik:

a) Azonnal fel kell számolni a magyar gyűjtőtáborokat, és a táborban csak azok tarthatók vissza, akik bírói szervek által folytatott vizsgálat alatt állnak, vagy akikre a katonai bíróság kimondta az ítéletet.

b) Minden magyar, ugyanúgy, mint a lakosság többi része, katonaköteles. Ez azt jelenti, hogy a magyarok is felvételre nyerne a NOV-ba (Narodnooslobodilačka vojska, Népfelszabadító Hadsereg). Egyelőre csak önkéntes alapon lehet őket mozgósítani.

v) [A szerb ábécé harmadik betűje a v.] A magyar férfi lakosságot 18-tól 30 éves korig – ha nem lép be a NOV-ba, akkor – katonai munkabrigádokba kell mozgósítani. Ezek a munkabrigádok mindenben ki lesznek egyenlítve a harci egységekkel, mind szervezeti, mind pedig fegyelmi tekintetben, valamint ellátásban és ételmezésben is, és hogy milyen szellem uralkodjon bennük. Szükség szerint ezekbe a munkabrigádokba más nemzetiségek is beléphetnek.”

2. A második pont a németekkel szembeni bánásmódról rendelkezik szintén három tételben. Eszerint a

Jugoszláv Néphadseregben csak azok a németek maradhatnak, akik azt kiérdemelték aktív antifasiszta munkával. A többi német férfit – 16-tól 60 évesig – munkaegységekbe kell helyezni. A háborús bűnös németeket katonai bíróság elé kell állítani. Szükség esetén a katonai közigazgatás engedélyével ki lehet őket telepíteni, ha a katonai helyzet így kívánja. [A szerző összegzése.]

„3. Azon bűnösök számára, akiket katonai bíróság ítél el, egységes munkatáborokat kell létrehozni nemzeti hovatarozásra való tekintet nélkül. A személyek, akik az ilyen táborokban vannak, megfosztatnak szabadságuktól és büntetésüket töltik. Ez azt jelenti, hogy nekik meg van tiltva mindenféle érintkezés a lakossággal, és a munkálatokra a legszigorúbb felügyelettel mennek. Ezekben a táborokban emberi magatartást kell tanúsítani a NOV elveinek megfelelően.

4. A katonai közigazgatás minden korábbi idevonatkozó rendelete érvényét veszti.

A katonai körzetek fognak gondoskodni róla, hogy ez a parancs legsürgősebben eljusson minden katonai állomáshelyre, katonai hatáskörbe tartozó területre. És hogy ezek kötelesek írásban jelezni a katonai közigazgatásnak jelen rendelet átvételét, az átvétel óráját és napját.

Minden vezető, tekintet nélkül a rangjára, a legszigorúbban meg lesz büntetve minden olyan hibáért, amelyek a jövőben ebben a kérdésben történnek.

E parancs tartalmát meg kell ismerni a katonai közigazgatás minden szer-

vények, a Népörség tagjától egész a legfelsőbb parancsnokig.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!

Ivan Rukovina s. r.
vezérőrnagy”

[A szerző fordítása.]

Az okmány eljutott a katonai közigazgatás helyi szerveihez. Mindezek ellenére – néhány helyen – mégis folytatódott a bosszúállás.

A gyilkolások során – október–november–december folyamán – hirtelen felduzzadt [áldozat]létszám magát Titót is megdöbentette. A nemzetközi felháborodás elkerülése érdekében 1945. január 27-én rendelete jelent meg, amely szerint február 15-éig a hadseregnek mindenütt át kell adnia a helyét a polgári hatóságoknak, és csak a háborús bűnök torolhatók meg. Ezzel szemben még 1946-ban is voltak nyilvános kivégzések.

A legyilkoltak mellett rengeteg embert hurcoltak gyűjtőtáborokba, akiknek egy része ott el is pusztult. Ilyen táborok voltak: Jarek (Backi Jarak) – idehurcolták 1945. január 23-án Csurog még életben lévő lakosságát is, a csecsemőtől az aggastyánig –, valamint Szépliget (Gajdobra), Dunabökény (Bukin, Mladenovo), Đakovo területén. Azok a községek is említést érdemelnek, ahol nem történtek vérengzések sem a magyar hatóságok, sem pedig később a helyi szerbek, illetve a partizánok részéről. Itt főleg az egymás iránti tolerancia segített. Ilyen helységek: Bajsa, ahol a becsületes, jobb érzésű szerbek gátolták meg a vérengzést, Kispiac, Nemes Miletics, azaz Svetožár Miletics.

Ezekről a dolgokról Jugoszláviában az 1990-es évekig nem lehetett beszélni. Itt csak a „magyar fasiszták” által elkövetett bűnökre volt szabad emlékezni. El kellett feledni a Tisza-parti futóárkokba belelövöldözött, a község házak pincéjében agyonvert, megkínzott embereket. Ez a délvidéki magyarságra erőltetett amnézia, sajnos – sok helyen – a mai napig is tart...

FORRÓ LAJOS

A kivégzett áldozatok emlékét őrzi a magyarkanizsai városi temetőben kialakított emlékmű

